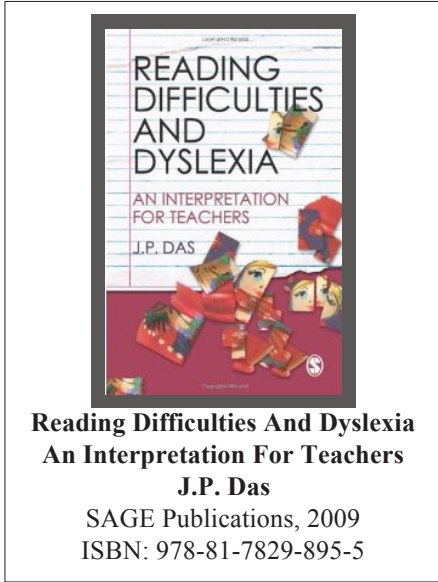

Okuma Güçlükleri ve Disleksi

Seda Saraç¹

**Reading Difficulties And Dyslexia
An Interpretation For Teachers
J.P. Das**

SAGE Publications, 2009
ISBN: 978-81-7829-895-5

Disleksi, her beş çocuktan birini etkileyen ve her kültürde, ırkta ve sosyo-ekonomik düzeyde görülen bir öğrenme sorunudur. En geniş anlamıyla disleksi, akıcı okuma ve okuduğunu anlama sorunuyla kendisini gösteren nörolojik temelli bir öğrenme güçlüğüdür. Disleksinin temelinde sesleri fark etme, çözümleme, harfe dönüştürme, işitsel kısa süreli bellek ve hızlı isimlendirme sorunları vardır.

J.P. Das, zeka, bilişsel beceriler ve öğrenme güçlükleri alanlarında yaptığı katkılarla ve özellikle Nagliere ile birlikte geliştirdikleri PASS teorisi (Planning, attention, successive processing, simultaneous processing) ve PASS teorisinde yer alan bilişsel süreçleri ölçen CAS (Cognitive Assessment System) ile tanınmaktadır.

Türkçe'ye de uyarlanmış olan CAS testi, ülkemizde de özel okullarda yaygın olarak hem okullara öğrenci seçme hem de akademik başarısızlık gösteren çocukların sorun yaşadıkları bilişsel süreçlerin tespit edilmesi ve buna göre iyileştirme programlarının planlanması amacıyla yaygın olarak kullanılmaktadır.

J.P. Das özellikle öğretmenler, psikologlar ve özel eğitim uzmanları için kaleme aldığı bu kitabında disleksi ve diğer okuma sorunlarının kaynağının bilişsel süreçlerde aranması gerektiğine dikkat çekmekte ve bu sorunları zekayı bilginin işlenmesinde kullanılan bilişsel süreçlerle açıklayan PASS teorisi çerçevesinde ele almaktadır. Yazar, okuma sorunlarının giderilmesinde izlenecek yol ve hazırlanacak iyileştirme programlarının da PASS süreçleri çerçevesinde hazırlanması gerektiğini öne sürmektedir. Kitapta, ayrıca, bu iddialar ışığında yazar ve çalışma arkadaşları tarafından hazırlanan iyileştirme programlarını tanıtmaktadır.

¹ Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakülte, Temel Eğitim Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-Posta / E-Mail: seda.sarac@es.bau.edu.tr

BÖLÜM I

Okuma Güçlüklerinin Anlaşılması

Bu bölümde yazar, disleksiden kaynaklanan ve kaynaklanmayan okuma güçlüklerine ilişkin günümüze kadar yapılan çalışmaların bir derlemesini yaparken, bu birikmiş bilgilerdeki boşluk ve eksikliklerin PASS teorisi ile tamamlanabileceğini öne sürmektedir.

PASS teorisi, geleneksel zeka teorilerine bir alternatif olarak, Rus nöropsikolog ve tıp doktoru Luria'nın beyin fonksiyonları üzerinde yaptığı çalışmaları ve günümüze kadar yapılagelmiş olan beyin görüntüleme çalışmalarından elde edilen sonuçları temel almaktadır. Teorinin en temel iddiası zekanın günümüzde yaygın olarak kullanılan IQ testlerinin ölçtüğü gibi stabil bir yetenek değil bilginin işlenmesini içeren dinamik bir süreç olmasıdır. PASS teorisinde zeka; Planlama (planning), Dikkat (attention), Eşzamanlı (simultaneous) ve Ardıl (successive) işleme olmak üzere 4 bilişsel süreç çerçevesinde kavramsallaştırılmaktadır.

Frontal lobumuz tarafından yönetilen planlama süreçleri, bir problemin ne şekilde çözüleceği, bir etkinliğin nasıl sürdürüleceği, babasını kaybeden bir arkadaşımıza ne söyleyeceğimiz gibi konularda kararlar vermemiz gereken durumlarda kullandığımız süreçlerdir. Planlama süreçleri, ayrıca, dikkatimizi odaklamak ve eşzamanlı ya da ardıl süreçleri ne zaman kullanacağımıza karar verirken kullandığımız süreçlerdir.

Dikkat; kişinin uyanıklık düzeyinden ve istenen uyarıcıya odaklanmasından sorumlu olan bilişsel süreçlerdir. Kesin olarak bilinmese de beynimizin frontal lobu ve korteksin alt bölümleri tarafından yönetildiği düşünülmektedir.

Son iki süreç olan Eşzamanlı (simultaneous) ve Ardıl (successive) işleme ise malumatın kodlanması, dönüştürülmesi ve korunması ile ilgilidir. Beynimizin arka bölümünde yer alan oksipital ve parietal loblarla ilgili olan eşzamanlı işleme süreçleri, farklı uyarıların bir bütün halinde işlenmesi gereken durumlarda devreye girerken (örn; demokrasi kavramının ne anlama geldiğini anlatmak için konuya ilişkin malumatları bir araya getirerek bir tanım oluşturmak); farklı uyarıların sıralı bir şekilde işlenmesi gereken durumlarda ardıl işleme devreye girmektedir (örn; kitapta yer alan demokrasi tanımını kelimesi kelimesine ezberlemek).

Yazar, disleksiye temelde bir zeka teorisi olan PASS teorisi ile açıklayarak disleksi alan yazınındaki iki önemli tartışma konusunda görüşlerini ortaya koymuş olmaktadır.

1. Disleksi zeka ile açıklanabilir mi?
2. Disleksi sadece fonolojik beceri sorunu olarak değerlendirmek doğru ve yeterli midir?

Disleksi-zeka ilişkisi noktasından bakıldığında yazarın disleksiye bir zeka kuramı ile açıklıyor olması zaten disleksi ile zeka arasındaki ilişkiyi kabul ettiğinin bir göstergesidir. Her ne kadar disleksinin tanılanmasında ülkemiz de dahil olmak üzere birçok ülkede yaygın olarak IQ testleri kullanılıyor olsa da, birikmiş araştırma sonuçları disleksi ve diğer okuma sorunlarının her IQ düzeyine sahip çocukta görülebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla araştırmacılar arasındaki yaygın görüş, disleksinin IQ ile açıklanamayacağı, çocuğun IQ testi sonucu ile okuma becerisi arasındaki farka bakılarak tanı konulmasının ise yanlış bir pratik olduğu yönündedir. Yazara göre esas sorun zekayı ölçtüğünü iddia eden IQ testlerinden kaynaklanmaktadır. Disleksi zeka ile açıklanabilir ancak IQ testlerinin ölçtüğü özellik zeka değildir. IQ testlerinin neredeyse tamamında yer alan maddeler, okulların öğretim programına dayanmaktadır. Dolayısıyla, sanılanın aksine IQ testi okul başarısını yordamaz, tam tersine okul başarısı IQ testi sonuçlarını yordar.

Dolayısıyla yazara göre okuma güçlükleri ancak PASS teorisi gibi, zekayı stabil bir özellik değil bilginin çeşitli şekillerde işlenmesiyle ilgili dinamik bir süreç olarak açıklayan bir teori ile açıklanabilir ve bu bakış açısına uygun olarak geliştirilmiş bir test ile de tanılanabilir. Üstelik PASS teorisini temel alan Bilişsel Değerlendirme Sistemi (CAS) gibi bir test, IQ-okuma becerisi arasındaki farka bakılması yönteminden farklı olarak yetersiz eğitim, duyuşsal sorunlar, duygusal sorunlar, vb. sebeplerden kaynaklanan okuma sorunları olan çocuklarla ile disleksi sorunu olan çocukları ayırt ederek, doğru iyileştirme programlarının düzenlenmesine rehberlik edebilir.

Disleksinin açıklanmasında tek başına fonolojik beceri sorunlarının temel alınmasının doğruluğu konusunda ise yazar, fonolojik sorunların varlığını kabul etmekle beraber fonolojik sorundan çok bu sorunlara neden olan bilişsel süreçlerin önem verilmesi gerektiğini öne sürmektedir. PASS teorisine göre sadece tek bir tür işleme gerektiren görev yoktur. Okuma görevi eşzamanlı ve ardıl işleme süreçlerinin her ikisinin de yer aldığı bir görev türüdür. Harf tanıma, heceleri birleştirme vb. daha çok eşzamanlı işleme gerektiren harflerin bir hece ya da kelimedeki sıralamasını fark etmek daha çok ardıl işleme gerektirir. Okuma ediniminin ilk dönemlerinde fonolojik kodlamanın önemli olması sebebiyle ardıl işleme önem kazanırken eşzamanlı işleme daha çok okuduğunu anlama ile ilişkilidir. Okuduğunu anlamada anlamlı birimlerin ilişkilendirilmesi ve bu birimlerin daha üst düzey birimler içerisinde entegre edilerek okunanlara bir anlam verilmesi gerektiği için eşzamanlı işleme önem kazanmaktadır. Planlama ve dikkat süreçleri ise okumanın her alanında önemlidir ancak bu süreçlerdeki farklılıklar okuma sürecinde daha çok karmaşık görevlerde fark yaratmaktadır.

Bununla bağlantılı olarak yazar, okuma sorunları yaşayan çocuklarla yaptıkları

çalışmalarda 3 tür profil çıktığından bahsetmektedir. Birinci grupta yer alan çocuklar her üç PASS sürecinde ortalama ve üstünde puan alan ancak ardıl işleme puanları düşük olan çocuklar iken ikinci grupta yer alan çocuklar tüm PASS süreçlerinde düşük puan alan çocuklardır. Çok az sayıda çocuğun yer aldığı üçüncü gruptaki çocuklar ise tüm PASS süreçlerinde ortalama ve üstü puan almışlardır. Yazara göre birinci grup disleksi olan çocuklar, ikinci grup disleksi dışındaki sebeplerden dolayı (yetersiz eğitim, duyuşsal sorunlar, vb.) okuma sorunları yaşayan çocuklardır. Az sayıda öğrencinin yer aldığı üçüncü grup ise temelde yanlış tanılanmış, okuma sorunu olmayan çocuklardır. Sonuç olarak disleksi; ardıl ve eşzamanlı süreçlerden kaynaklanan bir sorundur ve fonolojik sorunlar bu süreçlerdeki sorunların bir sonucudur.

Disleksi olan bireylerde görülen fonolojik sorunların başka bilişsel fonksiyonların bir sonucu olduğu fikri alan yazında yeni bir fikir değildir. Disleksiye tümüyle fonolojik sorunlara bağlayan katı fonolojik yaklaşıma (örn; Shaywitz, 2003; Shaywitz ve diğ., 1992; Shaywitz ve diğ., 2002) karşı çıkan, fonolojik sorunların kaynağındaki bilişsel süreçler üzerinde durulması gerektiğini savunan birçok yaklaşım bulunmaktadır. Disleksinin temel olarak işitsel bir sorun olduğu görüşünü savunan araştırmacılar, disleksi olan bireylerin işitsel uyaranların hızlı işlenmesinde sorun yaşadıklarını ve bu nedenden dolayı fonolojik becerilerinin gelişmediğini öne sürmektedirler (örn; Tallal, 1980; Tallal ve diğ., 1993). Disleksiye görsel bir sorun olarak ele alan araştırmacılara göre ise görsel materyalin işlenmesinde yaşanan sorunlar bireyin sayfada yazılı olan harfleri ve kelimeleri işlemekte zorlandıklarını iddia etmektedirler (örn; Stein ve Fowler, 1980; Stein ve Walsh, 1997). Disleksi açıklamaya çalışan bir diğer görüş olan otomatikleşme/serebellum sorun görüşüne göre ise disleksi serebellumdaki hafif bir fonksiyon bozukluğunun ürünüdür. Serebellum, motordavranışların otomatikleşmesini ve buradaki fonksiyon bozuklukları konuşmanın artikülasyonunda sorunlara yol açar. Bu artikülasyon sorunları da fonolojik temsillerde yetersizlik ile sonuçlanır (örn; Nicolson ve diğ., 2001).

Tüm bu araştırmacıların ortak noktası dislekside fonolojik sorunların varlığını kabul etmekle beraber, disleksinin asıl nedenin fonolojik sorunlara neden olan farklı bilişsel fonksiyonlar olduğunu savunmalarıdır. Benzer şekilde Das da, fonolojik sorunların varlığını kabul etmekte ancak asıl ve daha önemli olan sorunun bilişsel süreçlerde yaşanan problemler olduğuna dikkat çekmektedir.

BÖLÜM II

Okuma ve Öğrenme Güçlüklerinin İyileştirilmesi

Bu bölümde yazar, PASS teorisine dayalı olarak saptanan bilişsel süreçlerdeki

eksikliklerin giderilmesine ilişkin görüşlerini paylaşmakta ve PASS teorisine göre geliştirilmiş PASS Okumanın Zenginleştirilmesi Eğitimi (PREP) ve Bilişsel Zenginleştirme Eğitimi (COGENT) isimli eğitim programlarını tanıtmaktadır. Yazara göre iyileştirme programı her çocuk için özel olarak hazırlanmalı ve bireysel olarak uygulanmalıdır.

İyileştirme programlarının geliştirilmesinde izlenecek yol 3 adım şeklinde özetlemektedir. Buna göre işlem basamakları şu şekilde olmalıdır;

1. Çocuğun okuma becerisi değerlendirilmeli,
2. Bilişsel Değerlendirme Sistemi (CAS) ile çocuğun güçlü ve güçsüz olduğu bilişsel süreçlerin belirlenmesi dolayısıyla çocuğu okuma sorunlarının disleksiden mi yoksa disleksi dışındaki sebeplerden dolayı (yetersiz eğitim, duyuşsal sorunlar, vb.) mi kaynaklandığı netleştirilmeli,
3. Çocuğun okuma güçlüğüne sebep olan bilişsel süreçlere yönelik iyileştirme programı hazırlanmalıdır.
4. PASS Okumanın Zenginleştirilmesi Eğitimi (PREP), temelde 2. ve 3. sınıf öğrencileri için geliştirilmiş bir programdır. Programın amacı 1. sınıf sonunda okuma becerisini beklenen düzeyde kazanamamış, disleksiden kaynaklanan ve kaynaklanmayan okuma sorunları olan çocukları desteklemektir.

Bilişsel Zenginleştirme Eğitimi (COGENT) isimli eğitim programı ise okulöncesi dönemde kullanılmak üzere tasarlanmıştır. Programın temel amacı 1. sınıf itibari ile yaşanabilecek potansiyel genelde öğrenme özelde okuma güçlüklerinin önlenmesi için çocukların bilişsel süreçlerinin desteklenmesidir.

Her iki program, eğitim-öğretim süreci açısından 4 temel kabul üzerinden tasarlanmıştır;

1. Öğrenme güçlüklerinin erken dönem müdahalelerle önenebilir. Ne kadar erken başlanırsa o kadar etkili olur.
2. Eğitim-öğretim çocukların güçlüklerini ortadan kaldırmaya yönelik değil bu güçlüklerden kaynaklanan öğrenme sorunlarının telafisini sağlayacak stratejilerin öğretilmesi ve var ise işe yaramayan stratejilerin düzeltilmesi şeklinde olmalıdır. Yani iyileştirme programının içeriğini, stratejiler oluşturmalıdır. Çocuk eğer kelimenin seslerini ayırt etmede güçlük yaşıyor ise çocuğa kelimedeki sesleri ayırmaya ilişkin yüzlerce görev sunup, bunu yapabilmesini sağlamaya çalışmak yerine, okumasını ve yazmasını zorlaştıran bu sorunu telafi edebilmesini sağlayacak stratejiler öğretilmelidir.
3. Öğretim yöntemi olarak doğrudan öğretim değil buluşa dayalı yaklaşım kullanılmalıdır. Yani çocuğa, edinmesi istenen stratejiyi doğrudan öğretmek yerine bu strateji kendisinin geliştirmesine olanak sağlayacak görevler verilmeli, öğretmen öğreten değil öğrenme sürecinde bir ko-

laylaştırıcı olmalıdır. Öğretmen öğrenciye, öğrencinin yakınsak gelişim alanı içerisinde deneyimler sağlamalıdır.

4. Çocuğa sunulan görevlerde çocuk, önceden belirlenmiş bir stratejiyi kullanmaya zorlanmamalı bu konuda özgür bırakılmalıdır. Ardıl işleme için hazırlanmış bir görev için çocuk eşzamanlı işlemeyi kullanabilir.

Yazar, her iki programla ilgili olarak kendi araştırma ekipleri ile yapmış oldukları araştırmalara yer vererek programların etkililiği konusunda bilimsel kanıtlar da sunmaktadır. Ayrıca vaka örnekleriyle programın nasıl işlediğini detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Her bir vaka için, vakanın yaşadığı akademik problemler, yapılan bilişsel değerlendirmenin sonuçları, bu değerlendirmelere göre geliştirilen ve uygulanan iyileştirme programı ve sonuçları anlatılmaktadır. Eğitim bilimleri açısından bakıldığında programlar son derece çağdaş ve güçlü görülmektedir.

BÖLÜM III

Atılacak yeni adımlar

Bu bölüm 2 alt bölümden oluşmaktadır.

Birinci alt bölümde yazar, disleksi de sıkça görülen aritmetik sorunlarını PASS süreçleri çerçevesinde ele almaktadır. Özellikle problem çözme üzerinde duran yazar sorun yaşayan çocukların ya problemi anlayamadıklarını ya da planlama süreçlerinde sorun yaşadıklarına değinmekte, Çocuğun probleminin hangisi olduğunu belirlenmesi ve iyileştirme programının buna göre düzenlenmesinin önemine dikkat çekmektedir. Yazar, ayrıca, tıpkı okuma sorunlarının iyileştirilmesi amacıyla hazırlanan PREP programı gibi bir program hazırlanmış olduğunun ve bu programın etkililiği üzerinde çalışılmakta olduğunun haberini vermektedir.

İkinci alt bölüm ise kitabın I. Bölümü olan Okuma Güçlüklerinin Anlaşılması bölümünün daha ayrıntılandırılmış ve akademik dille yazılmış bir versiyonudur. Yazar bu bölümde, akademisyenleri bilgilendirmeyi hedeflemiştir.

SONUÇ

Das, disleksi ve iyileştirme çalışmalarına ilişkin tartışmalara, disleksiye PASS süreçleri ile açıklayarak ve iyileştirme programlarında fonolojik beceriler gibi yakınsak becerilerin ötesinde ıraksak bilişsel süreçlerin temel alınması gerektiğini öne sürerek yeni bir bakış açısı getirmektedir. PASS süreçlerinin disleksi ile diğer okuma sorunlarını ayırt edebiliyor olması alana önemli bir katkıdır. Teoriye dayalı olarak geliştirilmiş iyileştirme programları da okullar, aileler ve özel eğitim uzmanları için son derece yol gösterici ve hayat kurtarıcıdır.

PASS süreçlerine dayalı olarak geliştirilen Bilişsel Değerlendirme Sistemi

ülkemizde özellikle özel okullarda kullanılmaya başlamış bir ölçme aracıdır. Okullar bu testin sonuçlarını başarılı olabilecek öğrencileri alabilmek amacıyla öğrenci seçmek için kullandıkları gibi kendi öğrencilerinin başarısını desteklemek amacıyla iyileştirme programları hazırlamak için de kullanılmaktadırlar. Kitaptaki ayrıntılı açıklamalar, tanıtılan programlar ve vaka örnekleri ile bu sistemi kullanan okullar için önemli bir kaynak kitap olacaktır.

Kitapta, okuma güçlükleri ve disleksi alanında yapılan çalışmalar ve günümüzde akademik çevreler tarafından kabul gören bilgi birikiminin hem yalın bir özetinin (Bölüm I) hem de görece olarak kapsamlı gözden geçirilmesinin (Bölüm III) bulunduğundan eser, hem lisans hem lisansüstü düzeydeki öğrenciler hem de konuya ilgi duyanlar için değerli bir kaynak kitaptır.

Kitapta, ilk iki bölümünün hedef kitlesi alanda çalışan öğretmenler, özel eğitim uzmanları ve eğitim psikologları olduğu için son derece yalın bir dil ve anlatım tarzı kullanılmıştır. Görece karmaşık olan akademik dilden mümkün olduğunca kaçınılmayı çalışılmıştır. Kavramlar anlatılırken, somutlaştırmaya olanak verecek şekilde örneklendirilmiş, tekrarlar ve bölüm sonlarındaki özetler sayesinde, anlaşılması güç kavramlar yalınlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu açıdan hedef kitlesi için kitabın bu bölümlerinin kolay okunabilir ve anlaşılabilir olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

- Shaywitz S. (2003). *Overcoming Dyslexia: A New and Complete Science-Based Program for Reading Problems at Any Level*. New York: Knopf.
- Tallal, P. (1980). Auditory temporal perception, phonics and reading disabilities in children. *Brain and Language*, 9, 182-198.
- Tallal, P., Miller, S., & Fitch, R. H. (1993). Neurobiological basis of speech: A case for the preeminence of temporal processing. In P. Tallal, A. M. Galaburda, R. R. Llinas, & C. von Euler, (eds.), *Temporal information processing in the nervous system* (Vol. 82, pp. 27-47). New York: Annals of the New York Academy of Sciences.
- Stein, J.F. and Walsh, V. (1997) To see but not to read; the magnocellular theory of dyslexia. *Trends in Neuroscience*, 20, 147-152.
- Stein, J.F. and Fowler, M.S. (1980) Visual dyslexia. *British Orthoptic Journal*, 37, 11-18.
- Nicolson, R.I., Fawcett, A.J., Berry, E.L., Jenkins, I.H., Dean, P. and Brooks, D.J. (1999) Motor learning difficulties and abnormal cerebellar activation in dyslexic adults. *The Lancet*, 353, 43-47.
- Shaywitz, B.A., Shaywitz, S.E., Blachman, B.A., Pugh, K.R., Fulbright, R.K., Skudlarski, P., et al. (2004). Development of left occipitotemporal systems for skilled reading in children after a phonologically-based intervention. *Biological Psychiatry*, 55, 926-933.

